

Nepoznati podatci o pjevanju i orguljama u Zadru

Fra Petar Runje

Sudjelovanje u svetim obredima Crkva je od prvih početaka smatrala temeljnim pokazateljem vjerničkog života. Sveti obredi su svojim vanjskim izričajima poticali i hranili vjeru vjernika. Preko simbola očituje se nutarnji i nadnaravni sadržaj vjere. U tom očitovanju vjere osobito je važna molitva koja postaje nutarnji izričaj i očitovanje susreta čovjeka s Bogom na jedan sasvim osoban način. Stara je izreka: »Molitva je razgovor s Bogom«. Molitva je upućivanje na Nadnaravno, Sveto, Božje.

Postoje različiti oblici molitve: osobna, javna, liturgijska, pojedinačna, zajednička. Molitva se očituje na različite načine. Tako može se moliti misleno, u sebi, tiho, glasno, pjesmom. Pjevanje može biti uz pratnju instrumenata i vokalno. Ovdje navodim nekoliko nedovoljno poznatih sitnih arhivskih podataka iz srednjega vijeka o orguljama i o crkvenom pjevanju u Zadru.¹

O crkvenom pjevanju u Zadru

Od najranijih dana Zadar je biskupijsko sjedište. Uz biskupa redovito se nalazio kaptol i kanonici kojima je upravo i bila svrha svojim prisustvom uzveličati liturgijska slavlja. Svaki kaptol je imao i posebnoga kanonika zvanog – »cantor«, pjevac, koji je uz dužnost javnog nastupanja imao i vježbanje crkvenoga pjevanja u katedralnoj crkvi, te poučavanje mladih generacija. Kao što se vodilo računa o svečanom obredu u katedrali, tako nisu ni druge crkve zaostajale u nastojanju da sveti obredi budu što svečaniji i pobožniji. Crkveno pjevanje bilo je osobito važno za pripravnike za kleričko i svećeničko ređenje. Pjevanje se

prenosilo s koljena na koljeno pa su tako nastajali gradski i seoski oblici pjevanja – pučko mjesno pjevanje.

Na području Zadra u liturgiji su se upotrebljavala tri različita jezika; latinski, grčki i staroslavenski. Veća razlika u jezicima bila je bogatstvo i kao da je upravo Zadar bio posebno otvoren grad za različite utjecaje sa strane. U grad je trajno prodirao novi duhovni izričaj s tri različita područja, barem do kraja dvanaestoga stoljeća. Staroslavenski je prodirao iz zaleđa s kopna. Nije nemoguće da je i preko otoka dolazio kakav takav utjecaj. Slično je grčki prodirao preko doseljenika, morskim putem, preko mornara, putnika a ranije neko vrijeme i nalazeći se pod pravnom jurisdikcijom carigradske crkve. Latinski je vjerojatno jezik koji se je od rimskog razdoblja prenosio sve do drugog vatikanskog sabora, kada je definitivno uveden u službeni liturgiju, čisti narodni, hrvatski jezik.

O tom bogatstvu različitosti ovdje nije svrha govoriti. Podsjećam na dva veoma zanimljiva podataka, i to jedan iz druge polovice 12. stoljeća, koji je veoma često citiran, i drugi iz druge polovice 15. stoljeća koji je ostao nepoznat našoj javnosti a zaslužuje pažnju koliko i podatak iz druge polovice 12. stoljeća.

Zadrani su godine 1177. svečano dočekali papu Aleksandra III., pjevajući »in eorum sclavica lingua« na svom hrvatskom jeziku.² To je dragocjeni podatak što se tiče potvrde etničkog sastava grada Zadra. Ako su pjevali na hrvatskom jeziku znači da je pučanstvo dobrim dijelom bilo hrvatsko, što znači da su se u crkvi pjevali himni, psalmi, kantici i drugi pjevni dijelovi.

Zanimljivo je da je 1460. godine u Zadru nadbiskup izdao naredbu kojom svećenicima pod kaznu od dvadeset solda zabranjuje pjevati Evanđelje i Poslanicu na hrvatskom jeziku ako nemaju svetopisamski tekst napisan pred sobom.³ Drugim riječima, nastala je praksa da su svećenici običavali pjevati i čitati Božju Riječ napamet, kako su naučili. One česte i redovite svetopisamske perikope koje su svećenici dobro poznavali, pa čak i napamet znali, pjevali su bez zapisanog teksta, naizust, što je vjerojatno ponekad dovodilo do djelomičnih ispuštanja ili promjena u izričaju te je takav način pjevanja biskup strogo zabranio.

Kao što su svećenici glagoljaši imali potrebne knjige za svoju službu (brevijar, psaltir, čitanja) tako su imali i knjige za pjevanje. To što danas nemamo više podataka o pjevanju glagoljaša, ne znači da nisu pjevali i da nisu imali priručna sredstva kao što su pjesmarice i slično. Jedan značajan podatak o tome iz 1488. godine nalazi se u popisu ostavštine pokojnoga Andrije Stojmanića, svećenika glagoljaša u Zadru. Inventar njegovih imanja napisan je 22. listopada 1488. godine, kratko nakon njegove smrti, i među ostalim stvarima i knjigama nalazi se i jedan »un libreto de canto« – crkveni priručnik za pjevanje.⁴ Andrija Stojmanić često se navodi kao svećenik glagoljaš, a bio je župnik u selu Mahurcima pokraj Zadra.

Svećenici su, po običaju do najnovijih dana, bili posebno nagrađivani za pjevačku službu, a isto su tako i orguljaši bili plaćeni za službu sviranja. Godine 1506. 15. prosinca svećenik Anton, orguljaš u katedrali sv. Stošije, daje komad

zemlje Ivanu Zadrižliću, u području sv. Marije Olivarum i to uz uvjet da još za života odredi svećenika koji će izgovarati ili pjevati svečanu sv. Misu u katedrali i to na prvu nedjelju u mjesecu. Svećeniku koji će za vrijeme sv. mise pjevati evanđelje neka se udijeli nagrada od dva solda, a onomu koji će čitati poslanicu jedan sold. Organisti koji će svirati orgulje treba platiti dva solda. A nakon smrti izabranog svećenika neka spomenuti beneficij prijede u posjed bratovštine sv. Roka u Zadru.⁵

O orguljama

U Enciklopediji Leksikografskoga Zavoda u Zagrebu 1961. među ostalim piše: »Preko Bizanta orgulje su u VIII. st. uvedene u zapadnu crkvu i do XIII st. toliko su se proširile, da je gotovo svaka veća crkva imala orgulje.«⁶ Vrijedi li takva konstatacija i za Zadar te druge naše gradove, nisam siguran. Kako sam u nemogućnosti konzultirati odgovarajuću literaturu ovdje ću radije samo navesti nekoliko podataka u svezi naslovljene teme.

Magister Marko ab Organis, 9. rujna 1443. sklapa ugovor sa prokuratorima crkve sv. Frane u Zadru da će napraviti orgulje slične onima koje se nalaze u zadarskoj katedrali, a razlikuju se od onih zadarske katedrale koje su u sredini crkve.⁷ U zadarskoj katedrali, dakle, u to vrijeme postoje već dvoje, a možda i troje orgulje koje su se razlikovale veličinom i drugim osobitostima.

Razvitak orgulja u 15. stoljeću bio je trajno obogaćivan novim spoznajama. U crkvi sv. Frane uređivane su ili nabavljene nove orgulje 1533. godine. Dana 26. travnja 1533. u svojoj oporuci gospođa Ivana udova pok. Ivana Tetriko, ostavlja trideset zlatnih dukata kao pomoć pri izgradnji orgulja u crkvi sv. Frane.⁸

U Zadru su i druge crkve posjedovale i naručivale orgulje. Tako Flos udova pok. Petrucija, stanovnica Zadra u oporuci od 16. rujna 1495. godine, ostavlja dvadeset i pet libara za nabavku orgulja u crkvi sv. Dominika u Zadru.⁹ Matej Naglič, svećenik i župnik u sv. Mariji u Tukljačanima 12. rujna 1499. u oporuci ostavlja pedeset soldina za orgulje u crkvi sv. Dominika uz preporuku neka se za njega fratri mole.¹⁰ Pet godina kasnije, 10. travnja 1504., Toma Staglič, sin pokojnoga Cvitka iz Visočana, u znak zahvalnosti za čudesno »miraculose« ozdravljenje i primitak bezbrojnih milosti u čast Bogu i sv. Dominiku određuje neka se napravi »unum organum« u kapelici zadarskih rektora, koja se nalazi u crkvi sv. Dominika u Zadru. Sve troškove za orgulje neka iz njegovih dobara namiri prokurator crkve i samostana fratar Vinko iz Zadra, član reda propovjednika.¹¹ Dana 2. veljače 1524. oporuku piše svećenik Anton, orguljaš u katedrali sv. Stošije. Određuje da ga pokopaju u katedrali i dodaje: Ostavljam svećeniku Ivanu knjigu zvanu »Gafanus Gaudentius et unum vocatum Mamotretum« iz ljubavi. Zatim ostavlja sve svoje knjige i priručnik dnevnih molitava Ivanu Zadrižliću, kojemu ostavlja i jedan sviraonik s pedalom i to sve iz ljubavi i poštovanja. I na kraju želi da opći nasljednik bude klerik Ivan Zadrižlić, kojemu se preporuča u molitve.¹²

Nekoliko godina ranije, 16. prosinca 1510. Jakov Miličević, orguljaš u Zadru, ostavlja crkvi sv. Dominika u Zadru »organetum« uz preporuku neka se redovnici mole za njega. Ostavlja i jedan hrvatski tiskani Evandelistar Ivanu, sinu Stane iz ljubavi prema njima.¹³ Zanimljivo je i to on je laik i to podrijetlom iz Splita, a njegova žena Margarita je kćerka pokojnoga Leonarda Teutonika iz Venecije.

Cantor – pjevac

Kako bi Crkva osigurala što bolje i doličnije sudjelovanje u svetim obredima, u zbornim kaptolima biskupi su birali i imenovali pojedinog člana kanonika, koji je vodio brigu o pjevanju, kako kaptola tako i cijele crkvene zajednice. Odgovorni i imenovani voditelj pjevanja naziva se »cantor« – pjevac. U nemogućnosti ili u slučaju smrti, biskup je redovito postavljao i tražio doličnu zamjenu. Nekolicinu poimenično spomenutih kanonika pjevaca u zadarskoj katedrali pribilježio sam u bilježničkim spisima zadarskog arhiva.

U zadarskoj katedrali neko su vrijeme zaduženi za pjevanje ili barem imenovani kanonici pjevci bili su stranci. U prvoj polovici 15. stoljeća više puta se spominje u zadarskoj katedrali svećenik Ivan »cantor«. U oporuci 3. srpnja 1426. godine Matej pokojnoga Kolana de Benja određuje da jednu grgurevsku svetu misu rekne svećenik Ivan, pjevac u katedrali, koji je i njegov osobni ispovjednik.¹⁴ Svećenik Ivan »de Petracupa cantorem« u crkvi sv. Stošije u Zadru 29. srpnja 1433. prisutan je kao svjedok pri pisanju oporuke Samaritane, žene časnoga muža Urbana de Pissis »conductorem armigerorum Jadre«.¹⁵

U drugoj polovici 15. stoljeća više puta se spominje svećenik Matej »cantor«, ali nisam zapazio da bi bio i kanonik. Pred javnim bilježnikom 26. travnja 1467. godine Milovan Vladilović izjavljuje da je dužan dvadeset zlatnih dukata svećeniku Mateju iz Francuske, pjevaču crkve sv. Stošije u Zadru.¹⁶ Par mjeseci kasnije, 27. srpnja 1467. godine, svećenik Matej »de Francia«, pjevač u katedrali svete Stošije, imenuje svojim javnim zastupnikom svećenika Jakova Glokmana u svim javnim i službenim poslovima.¹⁷

Pojava stranaca nije dokaz da na ovom području nije bilo vr-

snih domaćih pjevača već je time očitovana želja da se bude ukorak sa svijetom. Stranci su na svim područjima bili često pozivani da budu pri ruci. Tako su i naši marni radnici bili prisutni po stranim učilištima, katedralnim crkvama i drugim uglednim i javnim institucijama i priznavani kao uspješni i stručni ljudi.

U Zadru je postojala i katedralna škola koju su pohađali pripravnici za svećenički stalež. Uz teologiju, moral, liturgiju i druge crkvene stručne predmete poučavalo se i pjevanje. Za glazbenu naobrazbu brinuo se stručni učitelj glazbe. Tako je uz kanonika pjevca mogao biti i drugi učitelj glazbe. Tako postoji podatak od 7. veljače 1521. godine kada, po službenoj ovlasti lateranske palače, Šimun de Nassis službeno pozakonjuje kćerku svećenika Filipa u Zadru koji je »utriusque cantus musice professoris et...« i pjevac u zadarskoj katedrali.¹⁸

Orguljaši

Uz kanonika pjevača i učitelja glazbe, u crkvi je posebno odgovornu ulogu kod svečane i pjevane službe Božje imao orguljaš.

U zadarskoj katedrali godine 1392. Bianchi spominje orguljaša Jurja. Taj podatak nalazi se kod Ivana de Nosdrognja, zadarskog bilježnika od 2. lipnja 1392. godine.¹⁹

Svećenik Antun, orguljaš, spominje se na samom početku 16. stoljeća. Kroz sljedećih dvadeset godina vršio je službu orguljaša u zadarskoj katedrali. Početkom godine 1524. piše svoju oporuku i ostavlja sve svoje knjige i glazbene instrumente svojim vjernim đacima. Jedan od tih đaka je i klerik Ivan Zadrizlić, kojemu je ostavio svoj monocordium s pedaliama i razne druge stvari. Dobiva se dojam da je Antun imao i vrijedne nasljednike

kojima je i oporučno ostavio svoje glazbene vrijednosti.²⁰

Godine 1523. svećenik Franjo »Venetus, organista ecclesie metropolitane«, ujedno i rektor crkve sv. Marcele u Ljubču, daje zemlju svoje rektorije na obradu.²¹

Zadrani su ponekad imali strance za orguljaše u svojoj katedrali. U prvoj polovini 16. stoljeća više se puta u javnim spisima spominje Rajmund Perudjinac, orguljaš u katedrali. Dana 18. siječnja 1550. godine spominje se u javnom spisu »Dominus Raymondo Perusino, organista habitator jadre...«.²² Iste je godine napisao i oporuku, a za izvršioca oporuke imenovao je cantora zadarske katedrale svećenika Julija Davalosa, napolitanca.²³ Njegova oporuka je otvorena u Zadru službeno pred svjedocima 1. listopada 1551. godine.²⁴

Laici orguljaši

Danas je veoma često orguljaš laik koji ujedno vodi i crkveno pjevanje. Ta praksa nije novost, jer su i ranije sposobni i nadareni vjernici imali priliku voditi pjevanje i zbor u crkvi. U Zadru je početkom 16. stoljeća Jakov Miličević, rodом iz Splita a nastanjen u Zadru, vršio službu orguljaša, a po zanimanju je bio kožar. Jakov sastavlja oporuku 16. prosinca 1510. godine u Zadru i određuje neka ga pokopaju u crkvi sv. Šime. Crkvi sv. Dominika u Zadru ostavlja svoj »organetum« i, ono što je posebno zanimljivo, ostavlja i jedan hrvatski tiskani evanđelistar. Nema dvojbe da se radi o Evanđelistaru Bernardina Drivodilića Splitsanina, tiskanom u Veneciji 1495. godine

Zaključak

U samom gradu Zadru bilo razvijeno i njegovano glagoljaško pjevanje, kao i pjevanje na latinskom jeziku. To što ne postoje notni zapisi o

glagoljaškom pjevanju ne znači da ih nije bilo i da nisu i glagoljaši bilježili i pisali note. Jedan od razloga je sigurno što su glagoljaši završavali latinaške škole i što nije bilo podvojenosti između glagoljaša i latinaša. To je nema sumnje jedan jedinstveni kler koji radi i živi za crkvu i svoj narod. Sigurno da je pouka i glagoljašima bila pristupačna na latinskom jeziku i da su se služili latinskom knjigom. Tek će u drugoj polovici 16. stoljeća, kada je ostao samo mali priobalni dio Hrvatske u sklopu Mletačke Republike, doći do zaostajanja glagoljaša i to prvenstveno radi materijalnih mogućnosti. Više nije bilo slobodnih prebenda na kopnu, a ono malo preostalih glagoljaši nisu dobivali u prebendu.²⁵ Od tada školovanje postaje otežano i s mnogo manje otvorenosti prema zapadu. Ono se pomalo zatvara i izolira, a obilje pisanog materijala njima je sve manje pristupačno. Vjerujem da su tu zapravo uzroci onog neugodnog omalovažavanja glagoljaša kao zaostalih na kulturnom, ali ne i na duhovnom planu.

BILJEŠKE

¹ Upućujem na iscrpni rad: J. BEZIĆ, Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području, Zadar, 1975., gdje je navedena i glavna literatura..

² A. M. STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama u Zbornik Zadar, Zagreb, 1956, str. 384ss.

³ C. GIANNELLI – S. GRACIOTTI, Il Messale Croato-raguseo (Neofiti 55) della Biblioteca Apostolica Vaticana, Vaticano, 2003, "Evangelium et epistola lingua slava interpretatum prohibetur cantari sine scriptis publice, nisi habeat interpretationem prae oculis sub poena solidorum XX".

⁴ DAZd, Magnifica Comunita di Zadra, B I, Br. 110-120, 22. X. 1488. Svećenik Andrija Stojmanić napisao je svoju oporuku godine ??? A umro je "heri defuncti.." znači 21. listopada 1488..

⁵ DAZd, SZN, Antonius de Zandonatis,

- sv. I, svešč. 1, fol. 1, 15. XII. 1506. „.. obligatus sit dare solvere et exbursare pro elemosina illis presbiteris videlicet illi qui cantabit evangelium in dicta missa soldos duos parvorum et illi qui cantabit epistola soldum unum parvum nec non sonatori organi ad dictam missam slodos duos parvorum..”.
- 6 ENCIKLOPEDIJA Leksikografskog Zavoda, Knj. 5, Zagreb, 1961, str. 572.
- 7 A. MATIJEVIĆ, Neriješeni problemi orgulja u Šibenskoj katedrali od njena početka do danas, u RADOVI Instituta JAZU, Sv. III, Zadar, 1957, str. 469.
- 8 DAZd, SZN, Johannes Michaelus Mazzarellus, sv. I, svešč. II, fol. 2, 26. IV. 1533.
- 9 DAZd, SZN, Antonius de Barba, sv. IV, Op. 6. IX. 1495. “Item reliquit ecclesie Sancti Dominici in fabricam organi dicte ecclesie libras viginti quinque parvorum pro anima sua”.
- 10 DAZd, SZN, Matheus Sonzonius, sv. IX, svešč. 9, Op. br. 84. 12. IX. 1499. “Item dimisit ecclesie venerabilium fratrum Sti dominici predicatorum de Jadra per organo facto soldos quinquaginta ut dicti fratres orent Deum pro anima sua..”.
- 11 DAZd, SZN, Matheus Sonzonius sv. II, svešč. 2, 10. IV. 1504. “... unum organum in sacello sive capella Magnificorum dominorum rectorum quod est in ecclesia eiusdem Sancti Dominici ..”.
- 12 DAZd, SZN, Jeronimus Ravigninus, sv. II, svešč. 7, 2. II. 1524. «Item dimisit a presbitero Joanni Dominici unum librum vocatum Gafanus Gaudentius et unum vocatum Mamotretum causa dilectionis. Item reliquit omnes alios eius libros et breviarium, officium et diurnalem Joanni Zadrilich eodem causam dilectionis. Item reliquit dicto Joanni Zadrilich unum Manacordium cum suis pedalibus causa dilectionis..»
- 13 DAZd, SZN, Antonius de Zandonatis, sv. II, svešč. 2, 16. XII. 1510. “item reliquit suum organetum ecclesie Sti Dominici de Jadra pro anima sua”.
- 14 DAZd, SZN, Bartholomeus de Sercana, sv. I, svešč. 2, Op. 3. VII. 1426. “Item voluit dici missas XL sancti Gregorii per dominum presbiterum Johannem cantorem, confessorem suum pro anima sua”.
- 15 DAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. VI, svešč. 2, Op. br. 182, 29. VII. 1433.
- 16 DAZd, SZN, Gregorius de Bosco, sv. I, svešč. 2, 26. IV. 1467. “presbitero Matheo de Francia cantori ecclesie S. anastasiae Jadrensis ducatos viginti auro..”.
- 17 DAZd, SZN, Gregorius de Bosco, sv. I, svešč. 2, 27. VII. 1467.
- 18 DAZd, SZN, Matheus Sonzonius, sv. III, 7. II. 1521. “.. venerabili viri domini presbiteri Phillipi de Jadra mansionarii et utrisque cantus musicae professoris et in presentiarum ecclesie metropolis Jadre cantoris et preceptorum optimi..”.
- 19 DAZd, SZN, Johannes de Nosdrogna, sv. I, svešč. 1, 2. VI. 1392. s velikom sigurnošću možemo uzimati sve podatke koje donosi Bianchi u svojoj Zara cristiana. Posebno ako stavlja tj. bilježi godinu.
- 20 DAZd, SZN, Jeronimus Ravignanus, sv. II, svešč. 6, 2. II. 1524. (B. 115. str. 5.)
- 21 DAZd, SZN, Matheus Sonzonius, sv. III, 12. V. 1523.
- 22 DAZd, SZN, Franciscus Tomasseus, sv. I, svešč. 1, fol. 1, 18. I. 1550.
- 23 DAZd, SZN, Franciscus Tomasseus, sv. I, svešč. 2, fol. 2, 8. XI. 1550.
- 24 DAZd, SZN, Daniel Cavalca, sv. III, svešč. 4, 1. X. 1551.
- 25 Sjetimo se tko su sve bili komendatori naših zatvorenih ili tek živućih opatija, biskupija ui drugih vrijednih “prebenda”. Stranci su ubirali prihode i razumljivo unapređivali školovanje i rascvjet znanosti, kulture i duhovnosti ali na korist drugih stranih sredina.

Posjetite stranice Hrvatskog društva crkvenih glazbenika

www.crkvena-glazba.hr

HRVATSKO
DRUŠTVO
CRKVENIH
GLAZBENIKA

► Naslovna

Novo na našim web-stranicama

Naslovna

HDCG

Bilten on-line

U susret blagdanima

Skladbe (download)

Vijesti

Institut ICG

Propisi o crkvenoj glazbi

Časopis Sveta Cecilija

Naši zaštitnici

Arhiva

Kontakt

Mapa stranica

Pogledajte i pročitajte najnoviji broj biltena Naviještati glazbom: Bilten 18!

Poštovani članovi Hrvatskog društva crkvenih glazbenika i posjetitelji naših web-stranica!

Pred vama je novi oblik našeg biltena „Naviještati glazbom“ on-line. Bilten on-line je dostupan registriranim korisnicima, tj. članovima HDCG-a. Registrirati se mogu članovi HDCG-a te svi oni koji to žele postati. Postupak registracije: na našim web-stranicama se prijavljujete na način da upisujete svoje podatke, među njima korisničko ime i zaporku. Nakon toga ćete dobiti obavijest e-poštom kojom se potvrđuje registracija.

Svi koji još nisu članovi HDCG-a, a žele se informirati o radu HDCG-a, pročitati kolumnu predsjednice Društva, poslušati i preuzeti nove skladbe, mogu nam se pridružiti svojim učlanjenjem u Društvo. Kako postati član HDCG-a pročitajte [ovdje](#).

Za sve druge informacije u svezi registracije možete se obratiti urednici web-stranica [Maruši Bartolić](#).